

CZU: 378.017.92

DOI: 10.36120/2587-3636.v34i4.33-41

TACTUL PEDAGOGIC CA SURSĂ DE DEZVOLTARE A ATITUDINII NONCONFLICTUALE ȘI FORMĂ DE FUNCȚIONARE A MORALITĂȚII

Ecaterina ȚĂRNĂ, dr. hab., conf. univ.

<https://orcid.org/0000-0001-5408-9504>

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Rezumat. Prezentul articol conține idei despre semnificația tactului pedagogice ca sursă de dezvoltare a atitudinii nonconflictuale și ca formă de funcționare a moralității. Credem că tactul pedagogic asigură cele enunțate, deoarece în rezolvarea constructivă a conflictelor se va exclude utilizarea coerciției, astfel evitându-se confruntările, jignirile, critica distructivă, crescând stabilitatea relaționării și a echilibrului emoțional dintre părțile conflictuale, ceea ce va crea perspective de relaționare și de integrare profesională. De asemenea, prin acest demers pledăm pentru antrenarea spiritului de inițiativă în activități de învățare și de cercetare privind formarea tactului pedagogic.

Cuvinte – cheie: tact pedagogic, atitudine nonconflictuală, moralitate, profil moral, valori pedagogice.

PEDAGOGICAL TACT AS A SOURCE OF DEVELOPMENT OF NON CONFRONTATIONAL ATTITUDE AND AN OPERATING FORM OF MORALITY

Summary. This article contains ideas about the significance of the pedagogical tact as a source of development of a non-confrontational attitude and as an operating form of morality. We believe that pedagogical tact ensures the stated, because in the constructive resolution of conflicts the use of coercion is to be excluded, thus avoiding confrontations, insults, destructive criticism, increasing the stability of the relationship and the emotional balance between the conflicting parties, which will create prospects for relational and of professional integration. Also, through this approach, we advocate for training the initiative spirit in learning and research activities regarding the formation of pedagogical tact.

Keywords: pedagogical tact, non-confrontational attitude, morality, moral profile, pedagogical values.

Introducere

Cu toate că în mediul educațional se discută mult, la nivel declarativ, despre *importanța tactului pedagogic*, acest concept este prea puțin cercetat, deși îl găsim identificat în „sistemul categoriilor eticii pedagogice” promovat de profesorul V. Mândâcanu [11]. Cu certitudine, tactul pedagogic nu este un concept nou pentru știință sau în practica educațională, însă este un concept puțin abordat în cercetările de specialitate și insuficient explorat ca formă de funcționare a moralității. Subsumat ideii generale de educație, *tactul pedagogic* se referă la „capacitatea profesorului de a-și menține și consolida stările psihice pozitive și de a le domina și inhiba pe cele negative, oferind astfel răspunsuri și soluții prompte tuturor solicitărilor procesului instructiv-educativ” [11, p. 219]. Prin urmare, de-a lungul activității de predare, pedagogul trebuie să acționeze cu mult tact și înțelegere, să-i insufle elevului necesitatea valorilor și să-l convingă de importanța

moralității. În acest sens, nu oricine deține suficient tact pentru a avea un „contract cu sine” (echilibrul emoțional), dar și cu ceilalți, mai ales când situația o impune sau o recomandă. E de menționat și de reținut că eticienii includ tactul în lista calităților morale, pe lângă energie, hotărâre, curaj, răspundere, inițiativă, devotament, demnitate. Mai mult, deseori chiar față de unul și același obiect, situație, fenomen vom manifesta sau nu tact, deoarece acesta este filtrat de sistemul moral al evaluatorului, de exemplu, vom aplana cu mansuetudine situațiile dificile și vom rezolva constructiv un conflict, sau „ne poate sări țandăra” și astfel vom distruge o relație profesională. Cu certitudine, în mediul educațional, de fapt ca și în orișice alt mediu, avem obligația de a fi tacticoși. În acest context, viitoarele cadre didactice au o deosebită șansă de a se forma și de a se manifesta ca adevărați profesioniști de la care societatea așteaptă exemple de moralitate, acte de comportament și civilitate, cu alte cuvinte, punerea în acțiune a tactului pedagogic, îndeplinirea obligațiilor, onorarea instituției de învățământ și a demnității de a fi educator.

Teorii și metode

Tactul pedagogic este nominalizat de către C. Cucuș printre „valorile ghid ale profesorilor” [5], este identificat de S. Cristea ca „responsabilitate pedagogică, sensibilitate pedagogică și inteligență pedagogică” [4], fiind valorizat de E. Joița ca și „competență pe dimensiunea motivațional atitudinală în abordarea constructivistă a cunoașterii și relaționării” [9, p. 290].

Potrivit lui S. Cristea, *tactul pedagogic* este o „aptitudine generală a subiectului educației/ educatorului obiectivată în comportamentul acestuia, adaptabil permanent la calitățile celor educați și la condițiile mediului școlar și extrașcolar” [4, p. 363]. Așadar, dacă tactul pedagogic este considerat ca aptitudine profesională pentru cadrele didactice, atunci trebuie să înțelegem că acesta se învață și potențează reușita oricărei activități educaționale.

Conform DEX-lui, tactul este un simț al măsurii și al fineței în comportare, determinând adoptarea unei atitudini corecte și convenabile în orice situație, având ca sinonime: chibzuială, continență, cuminenție, cumpătare, judecată, moderație, măsură, ponderație, rațiune, înțelepciune etc. În acest context, trebuie să reținem că uneori noțiunea de tact este folosită cu sensul de diplomatie (de exemplu, a vorbit cu multă diplomatie), ceea ce poate prezenta o confuzie terminologică. Potrivit DEX-lui, conceptul nu elimină abilitatea, dibăcia, priceperea ca activitate diplomatică, dar uneori este folosit cu sens peiorativ, însemnând comportare abilă, subtilă, șireată. Nu vom nega faptul că tactul pedagogic se referă mai mult la ceea ce a definit V. Pavelcu ca *intuiție afectivă, sensibilitate, reprezintă finețea de apreciere afectivă a variațiilor ce se petrec în mediul social al subiectului* [apud 14, p. 215]. V. Pavelcu consideră tactul ca „simț al simțurilor”, „bunul simț” comparat cu afecțiunea părintească, care „sucedă imparțialitatea

profesorului, înțelegerea acestuia plină de tact și iubire pedagogică egală față de toți elevii” [Ibidem]. Așadar, tactul pedagogic are valoare de moralitate, de unde și conotația morală a termenului reflectată în expresia „lipsit de tact”. Desigur, este o adevărată provocare pentru cadrele didactice, întrucât fiacre dintre noi avem tendința de a imita starea afectivă a unei persoane cu care intrăm în contact, fapt constatat de numeroși psihologi [6], [12].

În special, din punct de vedere psihologic, doar cei care neglijează dezvoltarea personală tind să fie lipsiți de tact, îi ofensează pe ceilalți și au dificultăți de statornicirea lor în lume, după cum susține C. Jung [10]. Urmând această linie, este firesc să menționăm că pentru cadrele didactice, manifestarea tactului va demonstra capacitatea acestora de a-și stăpâni impulsurile emoționale, mai ales furia.

Inoculându-ne ideea că ne putem dezvolta tactul, deși a fost văzut de Aristotel ca o capacitate rară, întrucât „oricine poate deveni furios – e simplu”, concretizăm că acestea ne pot condimenta viața noastră profesională, însă cu o condiție, să fie păstrat echilibrul emoțional, adică, după cum ne atenționa Aristotel, „să te înfurii pe cine trebuie, cât trebuie, când trebuie, pentru ceea ce trebuie și cum trebuie [1, p. 43]. În acest context, credem că este important să reținem că dezvoltarea tactului pedagogic necesită un nivel sporit de autocunoaștere, autocontrol și discernământ, o combinație între atitudini, aptitudini, moralitate și receptivitate de ordin etic. Practic, tactul pedagogic se referă la capacitatea unui cadru didactic de a flexibiliza activitățile instructiv-educative în funcție de particularitățile elevilor/studentilor și în funcție de mediul în care se desfășoară acestea, după cum notează M. Ciot [3, p. 104]. Înțeles astfel, tactul pedagogic ne deschide calea spre ceea ce C. Rogers consideră „a fi pe deplin ființă umană”, adică morală în toată unicitatea sa, un proces ce nu ar trebui să fie etichetat cu „rău”, ci cu „pozitiv”, „constructiv”, „realist”, „demn de încredere [apud 14]. Pentru a percepe cum acționează tactul pedagogic, este important să înțelegem cum ajungem la un consens, adică cum ajungem să gândim la fel (din latină *consentire* – a fi de acord). Potrivit lui G. Ferreol [7, p. 20], consensul conține ideea unui acord în privința regulilor, normelor și instituțiilor, acord care asigură coeziunea minimală fără de care mediul socioprofesional nu ar putea să existe, stabilit în mod tacit sau explicit între indivizi. În special, acest acord poate rezulta fie dintr-un sistem comun de valori, fie dintr-un compromis, exprimând concesii reciproce și acceptabile necesare vieții în colectivitate. Predominantă rămâne, totuși, ideea că atunci când se încalcă o normă, de teama sancțiunilor, majoritatea angajaților își focalizează atenția pe tacticile la care recurg pentru a se justifica, lansând explicații și argumente selective și credibile asupra „dificultății obstacolului” și nu găsesc de cuviință să comunice despre gravitatea încălcării normelor. De cele mai multe ori, cei care încalcă norma recurg la scuze. În accepțiunea lui A. Gavriluc [8], prin intermediul scuzelor, cel care a încălcat norma poate diminua sancțiunile impuse de grup pentru încălcarea normei, își sporește sentimentele pozitive proprii (devine „senin și liniștit”), elimină frustrările și tulburarea,

își consolidează stima de sine care nu este afectată și creează condițiile pentru obținerea unor performanțe ulterioare. Mai mult, recurgerea la această strategie se dovedește deseori o condiție a asigurării unei stări de sănătate mentală. Nu întotdeauna însă exprimarea scuzelor constituie calea cea mai eficientă de depășire a obstacolelor simbolice. Tactica evocată eșuează dacă este folosită prea frecvent și dacă scuzele lansate nu sunt credibile. Ceea ce se întâmplă în mediul educațional are un impact profund asupra dezvoltării personalității elevilor, iată de ce este necesar ca profesorii să manifeste tact pedagogic în orice situație prin propria responsabilizare față de elev, exprimând o atitudine deschisă spre comunicare, cooperare, creativitate, dorința de învățare, critica constructivă. În acest context, respectarea normei este corelațională cu alegerea morală, reprezentând o compilație a tactului pedagogic, de exemplu, a ști că tactul pedagogic este un simț al măsurii și al moralității în comportament, determinând adoptarea unei atitudini nonconflictuale și convenabilă pentru elev. Bineînțeles, cadrul didactic care manifestă tact pedagogic va reacționa empatic la situațiile conflictuale, ceea ce implică abilitatea de a vedea lumea prin ochii elevului și a înțelege modul în care acesta simte. În special, conduita empatică este deosebit de complexă, având următoarele dimensiuni: perceptivă, intelectuală și afectivă. Încercând să identificăm unele caracteristici ale acestei abordări, putem pune în discuție următoarele funcții cu consecințe benefice ale tactului pedagogic pentru dezvoltarea personalității elevului:

- *funcția cognitivă* – se concretizează prin faptul că transpunerea în sistemul de referință al elevului implică în mod necesar o cunoaștere empirică a lui;
- *funcția anticipativă* – este o consecință firească a celei cognitive și vizează efectuarea unei predicții corecte a comportamentului posibil în raport cu elevul, precum și o anticipare a strategiei comportamentale a celui ce empatizează;
- *funcția de comunicare* – stimulează cooperarea, înțelegerea reciprocă dintre educator și elevi, fiind intrinsec legată de nevoia de dialog și schimbarea temporară a propriei perspective cu a elevului;
- *funcția de contagiune afectivă* – se referă la apariția unui fenomen de rezonanță, de contaminare a stării psihice a elevului;
- *funcția performanțială* – presupune realizarea cu succes a activităților și a relațiilor interpersonale.

Funcțiile enunțate pun în valoare tactul pedagogic care este dat de comportamentul moral ca rod al formării morale. Un cadru didactic tacticos nu este empatic doar miercurea și tacticos doar vinerea, acesta nu exprimă o discrepanță între vorbe și fapte, nu reacționează distructiv la situațiile conflictuale, ci găsește soluții constructive pentru a le rezolva. În acord cu Baruch Spinoza [13, p. 245], moralitatea consistă în dorința de a face bine și se naște din faptul că trăim conduși de rațiune.

Cercetări și rezultate

Acceptând premisa că generalitatea și valabilitatea valorii nu o putem stabili decât pe cale logică, nu este deloc anodin pentru viitoarele cadre didactice să cunoască semnificația și importanța tactului pedagogic. Cercetările efectuate în anii de studii 2016-2019, pe un lot experimental de 826 de studenți pedagogi, ciclul I, anii de studii 3 și 4 de la *facultățile Științe ale Educației și Informatică, Filologie și Istorie, Istorie și Geografie, Limbi și Literaturi Străine*, UPSC, ne-au permis să obținem informații reale vizând opinia respondenților despre tactul pedagogic.

Analizând rezultatele prezentate în tabelul 1, precum și observațiile din cadrul experimentului, deducem că viitoarele cadre didactice nu au un set comun de valori pedagogice *care trebuie să constituie profilul moral al cadrului didactic*. În această ordine de idei, trebuie să precizăm că pentru itemii care necesită o ierarhizare a opțiunilor a fost stabilit următorul scor: 3 puncte pentru *rangul I*; 2 puncte pentru *rangul II*; 3 puncte pentru *rangul III*.

Tabelul 1. Frecvența valorilor pedagogice considerate de studenți importante pentru profilul moral al cadrului didactic

Rangul I		Rangul II		Rangul III	
Moralitate	30%	Responsabilitate	27%	Sinceritate	25%
Adevăr	28%	Empatie	24%	Dragoste de copii	23%
Cinste	16%	Hărnicie	16%	Interes profesional	19%
Dreptate	12%	Fericie	12%	Seriozitate	15%
Binele	8%	Înțelepciune	9%	Ambiție	10%
Comunicare	4%	Cunoștințe	8%	Corectitudine	5%
Toleranța	2%	Profesionalism	4%	Respect	3%

Rezultatele obținute pentru fiecare rang evidențiază faptul că studenții pedagogi au nominalizat valorile pe care le consideră demne de urmat în cariera profesională. Comparând distribuția valorilor pedagogice identificate după rang – I, II și III, observăm că valoarea de rangul I considerată de respondenți ca *cea mai importantă în profilul moral al cadrului didactic este moralitatea* (30%), urmată de *adevăr* (28%) și *cinste* (16%). Deci, valorile identificate de studenții pedagogi sunt predominant morale și în acord cu asumarea rolului pe care îl vor avea (*comunicare* – 14%, *cunoștințe* – 8%, *profesionalism* – 4%). Observăm și unele accente de tip comportamental – *hărnicia* (16%), *dragostea de copii* (23%), *seriozitatea* (15%), dar și unele așteptări personale – *fericire* (12%), *respect* (3%),

ceea ce denotă *expectanțe pozitive generalizate, constituind esența valorii așteptate*. Trebuie să subliniem că valorile enunțate sunt importante și de mare impact moral în relaționarea cu elevul, însă nu a fost nominalizat *tactul pedagogic*.

Școala este locul unde educatorii pun în practică tactul pedagogic, locul unde ei vor demonstra capacitatea de a face față situațiilor dificile, or, acum ca niciodată n-a fost o nevoie mai acută de educatori morali și niciodată n-a fost mal improbabilă găsirea lor, fapt confirmat de Nietzsche încă în sec. al IX-lea [apud 14]. Într-adevăr, credem că am pierdut ceva important – *un etos profesional comun, un mediu cu virtuți și valori împărtășite*.

E de remarcat faptul că tactul pedagogic asigură capacitatea de a face o alegere morală, ceea ce denotă respectarea principiilor fundamentale de comportament uman, oferindu-ne puterea de a înțelege atunci când greșim, întrucât tactul este o stratagemă, după cum ne asigură J. Stefanovic [apud 15].

Concluzii și recomandări

De altfel, dacă moralitatea se referă direct la comportament, iar mai în glumă, mai în serios putem spune că moralitatea e ca și nasturele, dacă lipsește se vede, atunci tactul se raportează direct la un sistem solid de principii. Cadrele didactice nu sunt simpli executanți ai ordinilor, ci sunt modele de înaltă moralitate, demonstrând autoritate epistemică și discernământ profesional. În acest sens, este cazul să specificăm că a adopta o atitudine nonconflictuală înseamnă să fii pregătit să accepți manifestarea celuilalt, dar fără să-l judeci, fără să-l pedepsești, fără să-l urăști sau să-l agrezezi, este ceea ce Giddens înțelegea prin „atitudine normală” [apud 15, p. 8] și „atitudine calmă” [*Ibidem*, p. 51]. Așadar, faptul că suntem diferiți nu trebuie să reprezinte un pericol de care trebuie să ne ferim, după cum afirmă T. Callo [2, p. 5]. Acceptând ideea că valorile pedagogice sunt și principii de legitimare în rezolvarea conflictelor educaționale, considerăm de o importanță majoră pentru studenții pedagogi cunoașterea și recunoașterea tactului ca valoare pedagogică, reprezentând o sursă considerabilă a dezvoltării atitudinii nonconflictuale, deoarece include aspecte ce caracterizează calitatea relațiilor dintre actorii educaționali, bazându-se pe bunăvoință, respect, răbdare, indulgență, sinceritate, idee confirmată de S. Cristea, evidențiind că „tactul pedagogic reflectă corelația dintre responsabilitatea pedagogică–sensibilitatea pedagogică–inteligenta pedagogică” [4, p. 248].

Este important să reținem că, în mod frecvent, supărarea, furia, ostilitatea au consecințe grave în cadrul grupului școlar și este prea riscant pentru a nu fi tacticoși. Așadar, putem să fim furioși, să facem crize de nervi, isterie, să spargem tot, să-l lovim pe cel care gândește diferit, să fim sperați, să țipăm sau *putem să fim tacticoși*, să ne autocontrolăm, să demonstrăm atitudine nonconflictuală, să nu reacționăm la primul impuls, ci să ne focusăm atenția pe rezolvarea constructivă a conflictului. În viziunea lui J. Sevilla [apud 15], puterea mentală autentică este dată de conștiința de sine, de gândirea

corectă (rațională și logică), de capacitatea de autoanaliză, autocontrol, automonitorizare. De exemplu, putem controla eficient furia după cum propun F. Lelord și C. Andre [apud 14, p. 110].

Tabelul 2. Inhibiția furiei (adaptare după F. Lelord și C. Andre)

Schema inhibiției excesive a furiei	Schemă mai flexibilă
Trebuie să-mi păstrez mereu autocontrolul, altfel mă înjosesc.	Este bine să-ți păstrezi autocontrolul, dar nu reușesc întotdeauna.
Nu trebuie să jignesc oamenii, mă simt vinovat dacă o fac.	Prefer să nu-i jignesc pe oameni, dar dacă mi se întâmplă, pot să depășesc momentul.
Nu trebuie să mă enervez decât dacă sunt sigur că am dreptate.	Este preferabil să mă enervez doar dacă am un motiv foarte serios, dar am și eu dreptul să greșesc din când în când.
Trebuie să fiu mereu amabil, altfel oamenii nu mă vor accepta.	Îmi doresc să fiu acceptat(ă), dar nu poți plăcea tuturor.

A-ți antrena inhibiția furiei înseamnă să-ți supui propriile impulsuri autocontrolului după anumite standarde de moralitate, care prescriu fiecărei persoane convingeri legate de *respect pentru bunele maniere*, ceea ce înseamnă *a fi tacticos*. În mediul educațional *Codul de etică al cadrului didactic* (elaborat în baza art. 135, alin. (6)-(8) din Codul Educației nr. 152 din 17 iulie 2014, aprobat prin Ordinul ministrului educației nr. 861 din 07 septembrie 2015, publicat în Monitorul Oficial al R. Moldova nr.59-67, 18.03.2016) și *morală pedagogică* reglementează comportamentul actorilor educaționali atât prin intermediul normelor, opiniilor, obiceiurilor și tradițiilor respectate de toți membrii comunității pedagogice, cât și prin intermediul conștiinței morale la nivel individual. Bineînțeles, provocările morale au puterea să ne întărească caracterul sau să ni-l slăbească, depinde de reacția noastră la aceste provocări. Cu certitudine, alegerea de a fi tacticosi și conștiinți morali ne aparține. În prezent, vorbim mult despre stilul de viață sănătos, referindu-ne la alimentație și sport, ceea ce este foarte bine pentru formarea și dezvoltarea personalității, însă, cu regret, foarte puțin discutăm despre importanța moralității. Întâi de toate trebuie să conștientizăm că moralitatea demonstrează calitatea umană a omului.

În continuare, vă invit să punem în discuție diverse perspective de formare a tactului pedagogic ca formă de funcționare a moralei. În primul rând, este important să înțelegem necesitatea capacității de a opera cu procedee adecvate în situații educaționale noi, ceea ce presupune existența unui sistem de cunoștințe strategice privind *triada predare–învățare–evaluare*, competențe pedagogice, adică care aparțin exclusiv celor din interiorul acestei profesii: (*Ce trebuie realizat?* – face necesară precizarea obiectivelor educaționale; *Prin ce mijloace?* – face necesară analiza resurselor de orice natură (umane, materiale, conținut, timp de învățământ etc.); *În ce mod, pe ce căi? Cum?* – conceperea proceselor de predare și învățare; *Cum știm dacă s-a realizat ceea ce trebuia?* – eliberarea probelor de evaluare

a rezultatelor) [3], [4], [9]. Cele enunțate presupun dezvoltarea cognitivă și creativă; constituirea unei culturi de rezolvare a problemelor, de cooperare, de flexibilitate; formarea abilităților de adaptare la schimbările sociale; dorința de angajare în programe de profesionalizare și de învățare activă pe parcursul vieții; dezvoltarea inteligenței sociale etc. În această ordine de idei, se conturează procesul de dezvoltare funcțională care se structurează prin raportarea la două tipuri de repere: 1) *procedurale* (metode, modele, strategii, tehnici – cunoașterea și aplicarea lor eficientă); 2) *productive* (rezultate, performanțe, progrese – evaluarea și conștientizarea posibilităților din perspectiva de a ști ce a fost făcut și ce are de realizat în continuare). În al doilea rând, credem că *acceptarea necondiționată a elevului, empatia și pozitivismul* asigură dezvoltarea tactului pedagogic ca forme de funcționare a moralei. În al treilea rând, cadrul didactic care manifestă tact pedagogic are tendințe de a perfecționa proiectul pedagogic, mai ales în prezent, când tot mai mult se justifică imperativul educațional al secolului XXI, vizând trecerea de la raportul de autoritate la proiectul de participare la realizarea activităților centrate pe elev. În special, tactul pedagogic este necesar în aplicarea metodelor interactive, ceea ce anticipează deschiderea pentru învățarea activă, previne reducerea consecințelor negative ale diverselor surse perturbatorii, asigură repertoriul congruent, asigură feedback-ul dintre educator–educat, dezvoltă creativitatea și inovația etc. În al patrulea rând, dezvoltarea tactului pedagogic este definitorie pentru viitoarele cadre didactice, fiind structurat în sistemul de atitudini față de educație și autoeducație [14].

În final, ținem să precizăm că formarea tactului pedagogic atât ca sursă de dezvoltare a atitudinii nonconflictuale, cât și ca formă de funcționare a moralității semnifică dobândirea de către educator a unui nivel înalt de maturitate profesională, care îl recomandă ca personalitate morală, dar și ca generator de moralitate. Astfel, tactul pedagogic care este aproape intersanjabil cu noțiunile „bunul simț” și „cumsecădenie” exprimă mai mult decât atât, transmite aderarea morală la o consensualitate cognitiv-axiologică a cadrelor didactice.

Bibliografie

1. ARISTOTEL. *Etica nicomahică*. Trad. Stella Petecel. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988. 406 p. ISBN: 978-973-636-463-1.
2. CALLO, T. Atitudinea – o „nouă forță” a educației. În: *Revista Univers Pedagogic*, 2013, Nr. 4 (40), pp. 3-9.
3. CIOT, M. G. *Managementul educației*. Cluj Napoca: Eikon, 2012. 238 p. ISBN: 978-973-757-673-6.
4. CRISTEA, S. *Dicționar enciclopedic de pedagogie*. București: Didactica Publishing House, 2015. 832 p. ISBN: 978-606-683-295-3.

5. CUCOȘ, C. *Pedagogie și axiologie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995. 159 p. ISBN: 973-30-4398-2.
6. DORON, R. *Dicționar de psihologie*. București: Humanitas, 2006. 888 p. ISBN: 973-50-1164-6.
7. FERREOL, G. (coord.). *Dicționar de sociologie*. Iași: Polirom, 1998. 255 p. ISBN: 973-683-054-3.
8. GAVRELIUC, A. *De la relațiile interpersonale la comunicarea socială*. Iași: Polirom, 2007. 267 p. ISBN: 973-46-0408-2.
9. JOIȚA, E. *Știința educației prin paradigme. Pedagogia „văzută cu alți ochi”*. Iași: Institutul European, 2009. ISBN 978-973-611-605-6.
10. JUNG, C. *Puterea sufletului. Antologie II. Descrierea tipurilor psihologice*. București: Anima, 1994. 225 p. ISBN: 973-9053-15-7.
11. MÂNDÂCANU, V. *Etica pedagogică praxiologică*. Chișinău: Pontos, 2010. 588 p. ISBN: 978-9975-51-142-1.
12. POPESCU-NEVEANU, P. *Dicționar de psihologie*. București: Editura Albatros, 1978. 784 p.
13. SPINOZA, B. *Etica*. București: Editura Științifică, 1957. 355 p.
14. ȚĂRNĂ, E. *Etica pedagogică. Curs universitar*. Chișinău: UPS „I. Creangă”, 2023. 222 p. ISBN 978-9975-46-800-8.
15. ȚĂRNĂ, E. *Valorile pedagogice ale dezvoltării atitudinii nonconflictuale a studenților din perspectiva integrării profesionale*. Chișinău: UPS „I. Creangă”, 2022.